

نقش گردشگری برای ایجاد فرصت‌های شغلی در شهرهای ایران (پژوهش موردی: شهر مشهد)

دکتر معصومه حافظ رضازاده

عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد زاهدان

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

چکیده

امروزه گردشگری بزرگترین و متنوع‌ترین صنعت دنیا به حساب می‌آید و توسعه این صنعت به ویژه در کشورهایی که به دنبال دستیابی به رشد پایدار می‌باشند از اهمیت ویژه‌ای برخوردار بوده و در ایجاد فرصت‌های شغلی و ایجاد عدالت اجتماعی در تقسیم درآمدهای شهری توانایی زیادی دارد. شهر مقدس مشهد به‌عنوان یکی از ابرشهرهای مذهبی در خاورمیانه شناخته شده و به دلیل جاذبه‌های مذهبی، تاریخی و فرهنگی سالانه پذیرای میلیون‌ها زائر و گردشگر مذهبی می‌باشد، لذا تحقیق فوق درصدد یافتن راهکارهایی مناسب در غالب برنامه‌ریزی گردشگری زیارتی برای ایجاد فرصت‌های شغلی در شهر مشهد است. نتایج تحقیق نشان می‌دهد مشهد مقدس دارای پتانسیل‌های بسیار قوی برای ایجاد اشتغال و کسب درآمدهای ارزی و ریالی در پناه صنعت گردشگری مذهبی است. عمده‌ترین راه‌های ایجاد اشتغال در این شهر، ایجاد توسعه زمینه‌های ورود گردشگران مذهبی داخلی و خارجی به شهر مقدس مشهد، توسعه اقامتگاه‌ها و مؤسسات پذیرایی، توسعه وسایل حمل و نقل زمینی و هوایی و تجهیز تأسیسات بین راهی و نیز ایجاد سایت‌های کارایی و بانک اطلاعات سیاحتی و دفاتر اطلاع‌رسانی در داخل و خارج کشور است.

واژگان کلیدی: گردشگری مذهبی، فرصت‌های شغلی، برنامه‌ریزی زیارتی، گردشگر.

مقدمه

بسیاری از کشورهای جهان، صنعت گردشگری را به عنوان یک صنعت پویا، منبع اصلی درآمد، اشتغال‌زایی و توسعه ساختار زیربنایی خود محسوب می‌نمایند. مطابق آمارهای جهانی از (WTO) صنعت گردشگری در سطح جهانی برای ۲۰۰ میلیون در سال ۲۰۰۲ شغل ایجاد نموده و حدود ۱۱٪ از کل اشتغال جهانی را به خود اختصاص داده است و تا سال ۲۰۲۰ میلادی، صنعت جهانگردی با بیش از ۱۵ میلیارد گردشگر جزو نخستین صنایع درآمدزای جهان خواهد بود، با توجه به مطالب فوق و وجود جاذبه‌های مذهبی و فرهنگی در مشهد مقدس، برنامه‌ریزی گردشگری زیارتی به منظور فراهم ساختن بستر جذب و جلب گردشگران مسلمان به شهر مشهد در ایام مختلف سال و توسعه انواع اشتغال مستقیم و غیرمستقیم از راه‌های حل مشکل بیکاری، ایجاد فرصت‌های شغلی و پویایی اقتصاد شهری در منطقه است.

۱- بیان مسئله

بنابر تحقیقات به دست آمده با ورود هر گردشگر خارجی به کشور ۸ فرصت شغلی و به ازای هر ۲۵ گردشگر داخلی یک شغل ایجاد می‌شود و با توجه به میزان درآمدی که از توقف تنها ۴ روز یک جهانگرد در یک کشور حاصل می‌شود اهمیت توجه به این صنعت بیش از پیش آشکار می‌شود، شهر مقدس مشهد با اتکا به وجود بارگاه ملکوتی حضرت رضا(ع) به عنوان دومین کلانشهر مذهبی خاورمیانه شناخته شده (منشی زاده، ۱۳۷۶، ص ۱۸۴) و هر ساله پذیرای ۱۲ میلیون مسافری است که از گوشه و کنار جهان اسلام وارد این شهر می‌شوند، پیش‌بینی می‌شود تا سال ۱۴۰۰ هر ساله بیش از ۳۰ میلیون زائر و مسافر به این شهر مقدس مسافرت کنند (سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی خراسان رضوی، ۱۳۸۴، ص ۴).

فعالیت‌های گردشگری در حال حاضر چه به صورت مستقیم و یا غیر مستقیم برای بیش از ۱۰٪ از ساکنان زمین فرصت اشتغال فراهم آورده است. برابر اعلام سازمان جهانی گردشگری از سال ۲۰۰۰ به بعد هر سال بیش از ۷۵۰ میلیون نفر به سیاحت پرداخته و به تبع آن از سال ۱۹۹۰ تا ۲۰۰۵ حدود ۴۰ میلیون شغل ایجاد شده است، یعنی هر سال ۲/۵ میلیون شغل و تعداد افراد شاغل در این صنعت به ۱۶۰ میلیون نفر بالغ خواهد شد و درآمدی حدود ۱۰۰ میلیارد دلار برای صاحبان دفاتر خدماتی و مسافرتی و شرکت‌های هواپیمایی در بر خواهد داشت. (سازمان میراث فرهنگی و گردشگری، ۱۳۸۳، ص ۸) تعداد شاغلین مرتبط با صنعت گردشگری در کشور ما در سال ۱۳۷۵، ۴۶۲۶۰۳ نفر از کل جمعیت شاغل کشور در مشاغل مرتبط با صنعت گردشگری (مستقیم و غیر مستقیم) بوده است و مطابق گزارش سازمان جهانگردی در همین سال از طریق ایرانگردی تعداد ۶۰/۰۰۰ نفر در مشاغل مرتبط با صنعت گردشگری به صورت مستقیم و غیر مستقیم درگیر بوده‌اند، همچنین در این گزارش آمده است که از هر هزار سفر در داخل کشور معادل اشتغال به کار یک نفر است. (منبع قبلی، ص ۱۰)

همچنین بنا بر تحقیقات انجام شده با ورود هر گردشگر خارجی به کشور ۸ فرصت شغلی و به ازای هر ۲۵ گردشگر داخلی یک شغل ایجاد می‌شود و با توجه به میزان درآمدی که از توقف ۴ روز یک جهانگرد در یک کشور حاصل می‌شود اهمیت توجه به این صنعت بیش از پیش آشکار می‌شود. شهر مقدس مشهد با اتکا به وجود بارگاه ملکوتی حضرت رضا (ع) به عنوان دومین کلانشهر مذهبی خاورمیانه شناخته شده (منشی زاده، ۱۳۷۶، ص ۱۸۴) و هر ساله پذیرای ۱۲ میلیون مسافری است که از گوشه و کنار جهان اسلام وارد این شهر می‌شوند، پیش‌بینی می‌شود تا سال ۱۴۰۰ هر ساله بیش از ۳۰ میلیون زائر و مسافر به این شهر مقدس که

مهم‌ترین قطب گردشگری در شرق کشور محسوب می‌شود مسافرت کنند. (سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی خراسان رضوی، ۱۳۸۱، ص ۴)

* لذا علی‌رغم ارائه خدمات متنوع گردشگری نظیر هتل داری و خدمات مربوط به دیگر تاسیسات اقامتی، موسسات پذیرایی آژانس‌های مسافرتی و ... در این شهر بزرگ مذهبی و تاریخی که پس از تهران در مقام دوم اهمیت قرار می‌گیرد ولی متناسب نبودن این خدمات با نیازهای متعدد زائرین و گردشگران نه تنها تنگناها و مشکلات فراوانی را سبب شده است بلکه در زمینه ایجاد اشتغال و درآمد نیز سهم این شهر در ارتباط با خدمات گردشگری بسیار ناچیز می‌باشد.

* علاوه بر این مشکلاتی نظیر فصلی بودن فعالیت‌های گردشگری زیارتی در مشهد به خصوص در ایام پیک گردشگری (بهار و تابستان) باعث ایجاد بیکاری‌های فصلی در اوقات دیگر سال می‌شود و به‌کارگیری نیروی کار را در خدمات گردشگری دشوار و گاه غیر ممکن می‌کند.

* عدم برنامه‌ریزی اشتغال در صنعت گردشگری در جهت به‌کار گماردن افراد متخصص در زمینه‌های مختلف به‌ویژه در بخش هتل داری و تاسیسات پذیرایی و عدم استفاده از نیروی کارآمد و آموزش دیده باعث ایجاد کیفیت نامناسب و غیر استاندارد در ارائه خدمات به زائران شده و این خود ناکارآمدی آموزش‌های گردشگری را در تربیت نیروی متخصص و کاردان در این صنعت نمایان می‌کند.

* بیش‌ترین هتل‌های درجه یک و پنج ستاره در فاصله دور از حرم مطهر و خاص گردشگران غیر مذهبی سامان دهی شده است و علی‌رغم اهمیت اطراف حرم به لحاظ جاذبه‌های زیارتی، بیشتر اقامتگاه‌ها قدیمی، فرسوده و غیر استاندارد هستند و از دانشجویان و فارغ‌التحصیلان رشته هتل داری و پذیرایی در این اقامتگاه‌ها کمتر استفاده شده‌است و بیشتر این افراد در هتل‌های دور از مرکز شهر و نزدیک به حومه فعالیت می‌کنند که این خود باعث ایجاد ناهماهنگی از نظر ارائه خدمات استاندارد گردشگری و جذب زائرین شده‌است و باعث می‌شود در دو قسمت اطراف حرم و قسمت‌های اعیان نشین و پردرآمد شهری تفاوت‌های زیادی به‌وجود آید.

* ناهماهنگ بودن نیازهای زائران و گردشگران شهر مقدس مشهد با انواع مشاغل مرتبط با گردشگری موجب عدم توجه به بسیاری از مشاغل این صنعت نظیر پلیس توریسم، پزشک و راهنمای گردشگران مذهبی، پرسنل خدمات حمل و نقل شهری، آژانس‌های کاریابی و ... شده است و در نتیجه سهم مشاغل در خدمات گردشگری بسیار پایین‌تر از حد استانداردهای جهانی خاصه در کشورهای اسلامی نظیر عربستان می‌باشد.

* آموزش‌های مربوط به تربیت شاغلین در این صنعت جوابگوی پیشرفت‌های تکنولوژیکی در زمینه صنعت توریسم زیارتی نبوده و به همین دلیل کیفیت ارائه خدمات در زمینه پذیرایی، تنوع وعده‌های غذایی، سرویس دهی بهداشتی و رعایت نظافت، نحوه برخورد با زائرین در مراکز اقامتی نزدیک به حرم مطهر به‌خصوص در مهمانپذیرها بسیار ضعیف می‌باشد. بنابراین شهر مقدس مشهد به‌عنوان دومین کلانشهر ایران در نیمه شرقی و با داشتن جاذبه‌های متعدد زیارتی، تاریخی و تفریحی با توجه به داشتن پتانسیل‌های مثبت و نیروی انسانی کافی می‌تواند صنعت گردشگری را به‌خصوص در زمینه‌های زیارتی و تاریخی به میزان قابل توجهی در دنیا مطرح سازد، از این‌رو پژوهش فوق درصدد یافتن راه‌هایی برای ایجاد اشتغال در پناه صنعت گردشگری است. در راستای برنامه‌ریزی شغلی و ایجاد درآمد این سوال اصلی مطرح است که چگونه می‌توان با توجه به پتانسیل‌های گردشگری مذهبی و فرهنگی توسعه اقتصادی مطلوب‌تری در سطوح اشتغال شهر مشهد ایجاد کرد؟

۲- فرضیات تحقیق

فرضیات تحقیق به ترتیب زیر می باشد:

- ۱- به نظر می رسد با توجه به پتانسیل های مذهبی و فرهنگی در شهر مقدس مشهد، گردشگری مذهبی یکی از راهکارهای ایجاد فرصت های شغلی می باشد.
- ۲- برنامه ریزی گردشگری و مذهبی در مشهد با توجه به ایام پیک گردشگری نیاز به جدول مدون بر اساس تعداد مراجعات در زمانهای مختلف و برنامه ریزی فصول دارد.
- ۳- توسعه انواع اشتغال مستقیم و غیر مستقیم در صنعت گردشگری زیارتی یکی از راه های حل مشکل بیکاری و ایجاد اشتغال در شهر مشهد است.

۳- پیشینه تحقیق

با وجود تحقیقات عمده ای که در مورد تفریح و گردشگری از دهه ۱۹۳۰ تا دهه ۱۹۵۰ انجام شد تنها با آغاز دهه ۱۹۶۰ این تحقیقات با سرعت بیشتری انجام شد و در دهه ۱۹۷۰ شکوفا گردید. (Murphy 1963, Winsberg 1966, Mitchell 1969, Mercer, 1970) در جغرافیایی کاربردی در زمینه های برنامه ریزی، توسعه منطقه ای، گردشگری شهری و روستایی، مطالعاتی به وسیله مورفی، گنز، هال، کوپک، باتلر، پیچ، هنج و ... صورت گرفته است. (Hall and Page, 2001, p.7)

در زمینه تحقیق حاضر می توان به چندین مقاله علمی به شرح زیر اشاره کرد:

۱- مقاله اشتغال و تولید درآمد (Bull, 1998, pp.141-159) که در زمینه های مشاغل درجه دوم غیرمستقیم گردشگری و ایجاد درآمد، ضریب فزاینده اشتغال و بازارهای کار و اشتغال در مناطق توریستی انجام شده است.

۲- اشتغال و توریسم (Van Harsseel, 1994, pp.191-192)

۳- اشتغال و توسعه توریسم (Pearce, 1989, pp.199-201)

۴- اشتغال در صنعت گردشگری و مسافرت (Chairman, 2001, pp.62-74)

۵- توریسم و اشتغال (Mathieson and Wall, 1992, pp.76-81)

در مقالات فوق نیز تغییرات وضعیت اشتغال در فعالیتهای گردشگری و چگونگی یافتن فرصت های شغلی در پناه فعالیت های توریستی مهمترین مباحثی است که به آن پرداخته شده است. (Google search, 2003) علاوه بر این در برخی از موتورهای جستجو نظیر Google نیز مقالاتی در زمینه جهانگردی و اشتغال به چشم می خورد که در این قسمت به چند نمونه اشاره می کنیم:

1- Google search: back ground of geography for occupation (2003).

2- BC Work futures 2000 - Travel counsellors (6430) occupational.

3- www.work futules.bc.ca .

مطالب و مقالات ارائه شده به طور کلی در این سایت ها درباره آینده اشتغال و توریسم طی سال های ۲۰۰۰ میلادی به بعد و در حقیقت در دوران گردشگری پسا مدرن می باشد که به بررسی وضعیت سلامت، امنیت شغلی، تنوع اشتغال در غالب فعالیت های گردشگری، کارکرد آژانس های جلب و ایجاد فرصت های جدید شغلی برای سنین مختلف سنین مردان و زنان می پردازند و نیز برخی از مقالات در این سایت ها به معرفی موسساتی می پردازند که بیشتر کارشان به تربیت نیروی انسانی آموزش دیده برای اهدافی نظیر هتل داری و اداره مراکز پذیرایی مربوط است، ماهیت کار و اشتغال، وظایف شاغلان در غالب فعالیت های گردشگری،

جستجو برای فرصت‌های شغلی در زمینه فعالیت‌های صنعت گردشگری اعم از اکوتوریسم، توریسم مذهبی و ... و نیز کاربایی برای کاربران اینترنتی و بالاخره نمودارهایی در زمینه انواع اشتغال و گردشگری و تغییرات تعداد شاغلان در برخی از کشورها در سال‌های متفاوت از اهم موضوعات بررسی شده می‌باشد.

پژوهش‌های جغرافیایی در زمینه گردشگری به زبان فارسی و در خصوص گردشگری شهری ژرژ کازس و فرانسواز پوتیه در کتابی تحت عنوان جهانگردی شهری و با ترجمه صلاح الدین محلاتی مطالبی در زمینه گردشگری شهری، انگیزه‌های آن و آماده‌سازی فضاهای شهری برای جهانگردی و سیاست‌های مدیریت جریان‌های جهانگردی نقل کرده اند. در پژوهش‌های مربوط به گردشگری و اشتغال، سعید امیریان در پایان نامه کارشناسی ارشد خود تحت عنوان "اثر اقتصادی توریسم در جمهوری اسلامی ایران" در رشته علوم اقتصادی دانشکده علوم انسانی دانشگاه تربیت مدرس در زمینه درآمد، ضرایب فزاینده اشتغال، اثر مخارج توریست‌های خارجی بر اشتغال در سال ۷۹ تحقیقاتی به عمل آورده است. همچنین محمد یزدانی به بررسی وضعیت اشتغال زنان در صنعت جهانگردی با تاکید بر سنجش نگرش مدیران هتل‌های تهران در پایان نامه کارشناسی ارشد خود و تحت همین عنوان در رشته مطالعات زنان در سال ۸۳ و در دانشگاه تربیت مدرس پرداخته است، وی در این تحقیق مسائلی نظیر زنان و اشتغال، اهمیت و وضعیت اشتغال زنان در جهانگردی، ماهیت فصلی صنعت توریسم و درآمد فصلی زنان و نقش توریسم در رفع تبعیض علیه زنان مورد نگرش قرار داده است. در رابطه با پژوهش‌های جغرافیایی، آثار اقتصادی - اجتماعی ورود جهانگردان آسیای میانه در شهر مشهد عنوان پایان نامه کارشناسی ارشد فرهادیان است، محقق با بررسی روند اشتغال، جمعیت و نیروی انسانی شهر مشهد و بررسی گردشگران ورودی از کشورهای آسیای میانه در سال ۷۴ در دانشگاه آزاد اسلامی واحد شهرری و با توجه به انگیزه‌های اقتصادی آن‌ها بر نقش گردشگری در کاهش بیکاری و وضعیت اقتصادی شهر مشهد تاکید کرده است، پایان نامه کارشناسی ارشد در رابطه با نقش صنعت توریسم در تحولات اقتصادی شهر مشهد در سال ۷۰ توسط اخلاقی فیض اناری در دانشکده اقتصاد دانشگاه تهران نیز به بررسی خصوصیات توریست‌های شهر مشهد پرداخته و با انجام پژوهش میدانی، نیروی انسانی، اشتغال، مصرف و درآمد و سایر شاخص‌های اقتصادی را در رابطه با اثرات اقتصاد گردشگری مورد بحث و تحلیل قرار داده است، بررسی نقش بازاریابی در صنعت جهانگردی شهرستان مشهد نیز عنوان پایان نامه کارشناسی ارشد علیرضا سردی در رشته مدیریت بازرگانی می‌باشد که در سال ۸۰ در دانشگاه تربیت مدرس ارائه شده است و محقق مطالبی را در مورد جهانگردی در استان خراسان و خاصه شهر مشهد مورد بررسی قرار داده است.

۴- روش تحقیق

روش تحقیق در این پژوهش به دو طریق انجام شده است: ۱- روش کتابخانه‌ای به صورت گردآوری اطلاعات توصیفی و آماری از کتاب‌ها، مقالات، جراید، آمارنامه‌ها، سازمان برنامه و بودجه خراسان، کتابخانه سازمان میراث فرهنگی گردشگری (معاونت تحقیقات) در مورد اشتغال به دلیل عدم ارائه آمارهای اشتغال و گردشگری توسط سازمان‌های ذیربط صورت گرفته است. ۲- روش میدانی شامل مصاحبه و ارائه پرسشنامه به گردشگران داخلی و خارجی در شهر مشهد و گردآوری اطلاعات از طریق مشاهده مستقیم، کدگذاری پرسشنامه‌ها و انتقال آن‌ها به کامپیوتر و تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از نرم‌افزار آماری SPSS. در راستای موضوع تحقیق و اثبات ارتباط گردشگری مذهبی و ایجاد اشتغال در شهر مقدس مشهد نتایج تحقیق میدانی روی گردشگران داخلی و خارجی در زمینه (اهداف سفر، مدت اقامت، میزان درآمد و...) و با استفاده از نرم‌افزار آماری SPSS

(آزمون معناداری کای دو و ضریب همبستگی r^2 و ضریب همبستگی پیرسون) در طول روزهای دهم تا بیستم مردادماه ۱۳۸۳ و حجم نمونه ۴۸۵ نفر از گردشگران داخلی و ۵۶ نفر از جهانگردان در مراکز اقامتی (با فعال کردن گزینه (chi-square) با نماد آماری (X^2) یا خی دو ارتباط میان دو متغیر سنجیده شده و مقدار آن در خروجی مورد آزمون قرار گرفته است، به شرح زیر می‌باشد. البته از میان متغیرهای مورد بررسی مکان‌های مورد بازدید و اهداف مسافرت را در این جا آورده‌ایم.

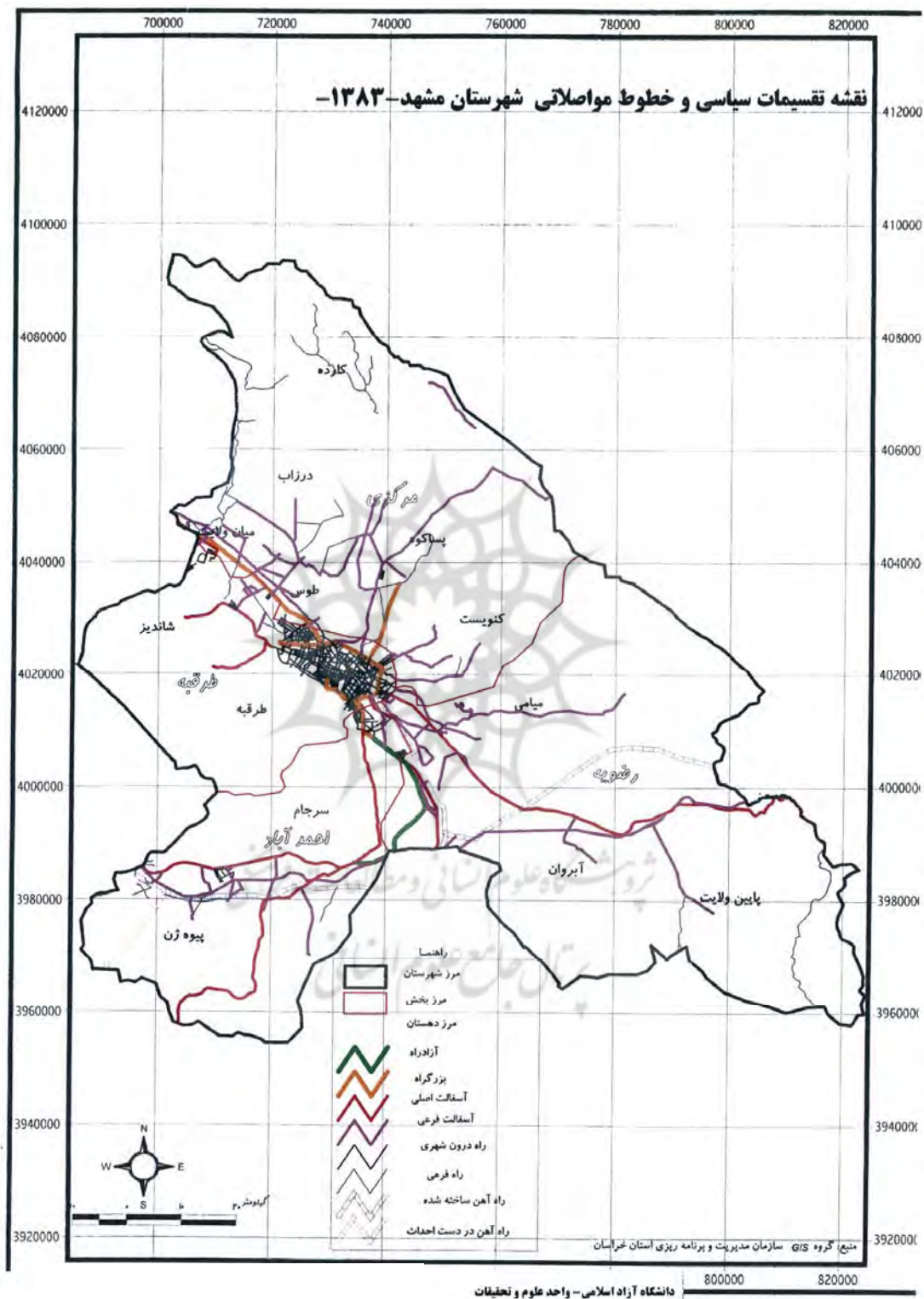
۵- ناحیه مورد مطالعه

ناحیه مورد مطالعه شهر مقدس مشهد است که در 37° و 59° طول شرقی و 18° و 36° عرض شمالی در شهرستان مشهد قرار گرفته و با حدود $2/250/000$ نفر جمعیت و $600/000$ نفر حاشیه‌نشین در سال ۱۳۸۳ بزرگترین کانون جمعیتی شمال و شمال شرق کشور است. (پاپلی و وثوقی، ۱۳۸۳، ص ۱۷۸) مساحت این شهر طبق آمار سال ۱۳۸۰، ۲۲۰ کیلومتر مربع می‌باشد، (شهرستان مشهد نیز در شمال شرقی خراسان رضوی و مرکز این استان می‌باشد).

۶- یافته‌های تحقیق

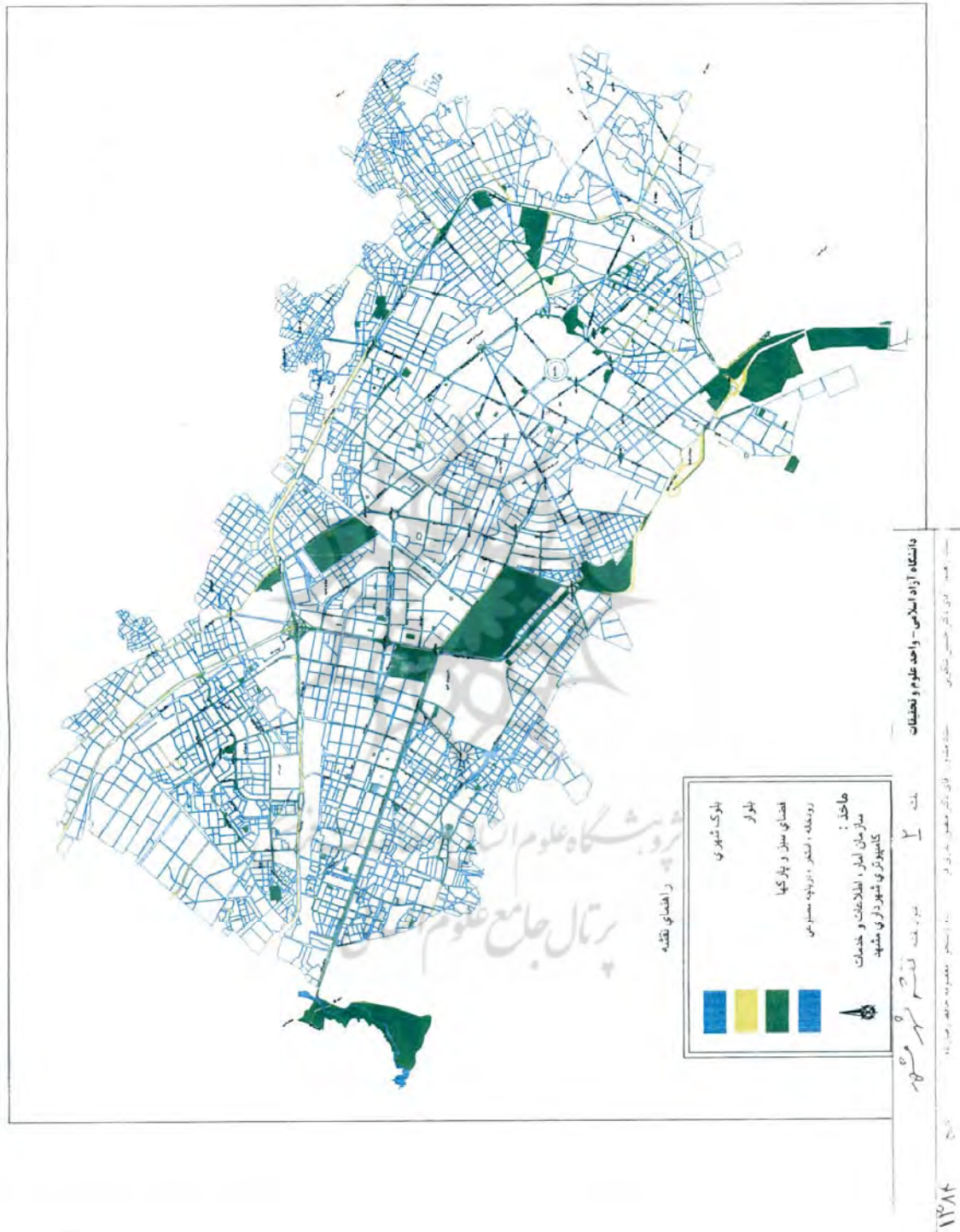
۶-۱- گردشگری مذهبی در مشهد مقدس:

شهر مشهد با توجه به پتانسیل‌های مثبت مذهبی و فرهنگی و بخاطر وجود بارگاه ملکوتی حضرت رضا(ع)، مجموعه حرم مطهر و آستان قدس رضوی و دیگر یادواره‌های تاریخ فرهنگی گذشته (موزه‌ها، مساجد باشکوه و باستانی و آرامگاه شخصیت‌های مذهبی و تاریخی) که مؤید تاریخ هزاره این سرزمین است گردشگری مذهبی می‌تواند تأثیر بسزایی در ساماندهی اقتصاد شهری مشهد و شکوفایی آن داشته باشد و در راستای برنامه‌ریزی اشتغال و در پناه فعالیت‌های گردشگری الگوی مناسبی برای بهره‌گیری از نیروی کار در رسته‌های مختلف شغلی است، لذا تعیین استراتژی هدفمند برای ورود گردشگران مذهبی و تغییر نگاه برنامه‌ریزان و قانونگذاران به مقوله گردشگری به عنوان یک صنعت پردرآمد و اشتغال‌زا، لغو روادید، تسهیل در ارائه ویزا به جهانگردان مسلمان ورودی به مشهد، استانداردسازی خدمات گردشگری، بازاریابی از طریق فن‌آوری‌های جدید ارتباطی به منظور جذب بیشتر گردشگران مذهبی، افزایش ظرفیت زیربناها با ایجاد شرایط مساعد برای آموزش نیروی انسانی کارآمد در خدمات گردشگری، حمایت مالی و قانونی برای احداث واحدهای جدید اقامتی، توسعه و گسترش مراکز پذیرایی، ناوگان هوایی و زمینی، خدمات اژانس‌های مسافرتی و بالا بردن ظرفیت پذیرش نیروی کار در صنعت گردشگری راهی مطمئن برای ایجاد زمینه ورود گردشگران مذهبی و فرهنگی و در پناه آن ایجاد فرصت‌های شغلی به صورت مستقیم و غیرمستقیم در رسته‌های متفاوت شغلی در رابطه با صنعت گردشگری است. از آنجایی که بخش گردشگری به ازای هر دلار درآمد حاصله اشتغال بیشتری نسبت به سایر بخش‌ها ایجاد می‌کند لذا توسعه بخش گردشگری سیاست مطلوبی است برای کاهش بیکاری در مناطقی که در سایر بخش‌ها فرصت‌های شغلی اندکی دارند. تعداد پرسنل شاغل در بخش هتل و رستوران در شهر مشهد ۶۲۵۳ نفر یعنی معادل $70/14$ درصد می‌باشد. (سالنامه آماری استان خراسان، ۱۳۸۱، فصل ۱۰) همچنین بر اساس سرشماری عمومی کارگاهی سال ۱۳۸۱ استان خراسان آمارها و ارقامی را برای تعداد هتل‌ها، رستوران‌ها، تعداد کارکنان آن‌ها ارائه داده است. برحسب این اطلاعات و آمار در سال ۱۳۸۱ تعداد کل هتل و رستوران در کل استان خراسان ۶۴۰۷ باب بوده است که از این میان ۵۸۲۶ باب در نقاط شهری و ۵۸۱

اسناد راهنما: آقای دکتر حسین شکریبی استاد مشاور: آقای دکتر منصور بدری فر نام دانشجو: معصومه حافظ رضازاده تاریخ: ۱۳۸۴

نقشه ۱ - تقسیمات سیاسی و خطوط مواصلاتی شهرستان مشهد، ۱۳۸۳

نقشه ۲ - نقشه شهر مشهد

جدول ۱- تعداد شاغلان ۱۰ ساله و بیشتر برحسب گروه عمده فعالیت (هتل و رستوران) در شهر مشهد ۱۳۷۵

گروه عمده شغلی	تعداد	درصد
هتل و رستوران	۶۲۵۳	۷۰/۱۴

منبع: سالنامه آماری خراسان ۱۳۸۱ فصل ۳

جدول ۲- کارگاه‌ها برحسب تعداد کارکن (هتل و رستوران) در کل خراسان و شهرستان مشهد، ۱۳۸۱ (۹-۱ نفر)

استان و شهرستان	جمع	بدون کارکن	۱ نفر	۲ نفر	۳ نفر	۴ نفر	۵ نفر	۶-۹ نفر
خراسان	۶۴۰۷	۰	۲۸۸۲	۱۸۵۰	۶۹۷	۳۴۶	۱۹۹	۲۳۴
درصد	۱۰۰	۰	۴۴/۹۸	۲۸/۸۷	۱۰/۸۷	۵/۴	۳/۱۰	۳/۶۵
مشهد	۳۸۱۳	۰	۱۳۴۲	۱۲۰۹	۵۰۵	۲۵۷	۱۴۸	۱۸۳
درصد	۱۰۰	۰	۳۵/۱۹	۳۱/۷۰	۱۳/۲۴	۶/۷۴	۳/۸۸	۴/۷۹

منبع: (سرشماری عمومی کارگاهی خراسان، ۱۳۸۱، ص ۳۰۳)

جدول ۳- (کارگاه‌ها برحسب تعداد کارکن (هتل و رستوران) در کل خراسان و شهرستان مشهد، ۱۳۸۱، (۱۰۰۰-۱۰ نفر)

استان و شهرستان	۱۰-۱۹ نفر	۲۰-۲۹ نفر	۳۰-۴۹ نفر	۵۰-۹۹ نفر	۱۰۰-۴۹۹ نفر	۵۰۰-۹۹۹ نفر	۱۰۰۰ نفر و بیشتر	اظهار شده
خراسان	۱۳۱	۲۱	۲۳	۱۷	۷	۰	۰	۰
درصد	۲/۰۲	۰/۳۲	۰/۳۵	۰/۲۶	۰/۱۰	۰	۰	۰
مشهد	۱۰۷	۱۹	۲۲	۱۶	۵	۰	۰	۰
درصد	۲/۸۰	۰/۴۹	۰/۷۵	۰/۴۱	۰/۱۳	۰	۰	۰

منبع: (سرشماری عمومی کارگاهی خراسان، ۱۳۸۱، ص ۳۰۳)

باب در نقاط روستایی وجود داشته‌اند. (سرشماری عمومی کارگاهی خراسان، ۱۳۸۱، ص ۴۳). از آن جا که آمار مربوط به اشتغال و بیکاری و به‌ویژه در خصوص شاغلین در صنعت جهانگردی را بیشتر در سالنامه‌های آماری و آمارنامه‌های استان تهران می‌توان یافت و آمار دقیقی از مراکز شاغلین در این صنعت (مراکز اقامتی، پذیرایی، حمل و نقل و ...) توسط مسئولین ذیربط ارائه نمی‌شود لذا طبق آمارهای مستند در سال ۱۳۷۵ در شهرستان مشهد از ۱۶۹۷۰۴۱ نفر جمعیت ده ساله و بیشتر، مجموع جمعیت فعال اقتصادی ۵۷۳۴۸۷ نفر بوده است، درصد جمعیت شاغل ۳۱/۷ و درصد بیکار ۲/۰۸ محاسبه شده است. (سالنامه آماری خراسان، ۱۳۸۰، ص ۹۷) مطابق آخرین آمار درباره اشتغال و بیکاری در استان آمارهای زیر به تفکیک برخی از ماه‌ها محاسبه شده و به این شرح می‌باشد. متأسفانه به طور خاص آمار بیکاران در صنعت گردشگری استان خراسان و یا شهر مشهد در دست نیست، اما با توجه به افزایش روز افزون جمعیت شهری در استان و به‌ویژه در شهر مشهد و افزایش جمعیت مهاجر و با وجود گردشگران داخلی و خارجی نیروی کافی برای جذب در مشاغل مختلف به صورت

جدول ۴ - میزان اشتغال و بیکاری در جمعیت ۱۰ ساله و بیشتر در کل استان خراسان ۱۳۸۰

میزان بیکاری	میزان اشتغال	شرح
۱۳/۶۲	۳۹/۹۵	۱۳۸۰
---	---	اردیبهشت
۱۴/۵۳	۳۸/۴۹	مرداد
۱۲/۸۸	۳۹/۰۳	آبان
۱۵/۳۹	۳۸/۹۷	بهمن

منبع: (سالنامه آماری خراسان، ۱۳۸۰، ص ۹۹)

یک پتانسیل قوی در کلانشهر مذهبی مشهد وجود دارد و بدون تردید با یک برنامه‌ریزی دقیق و حساب شده از طریق شناسایی مشاغل مرتبط با گردشگری، سازماندهی شغلی، برنامه‌ریزی آموزشی کوتاه مدت در دوره‌های تخصصی برای شاغلین صنعت گردشگری، سرمایه‌گذاری بخشی در هر یک از گروه‌های شغلی مرتبط با این صنعت، جذب سرمایه‌های خصوصی برای توسعه و گسترش صنعت گردشگری مذهبی، حمایت‌های مالی و قانونی دولت از شاغلین به صورت بهره‌مندی از امکانات بیمه، وام‌های طولی‌المدت، مسکن، ایجاد رضایت شغلی در زمینه حقوق و دست‌مزد و ... افزایش سهم اشتغال در خدمات مربوط به گردشگری ایجاد سایت‌های کاریابی اینترنتی و ایجاد تنوع در فرصت‌های جدید شغلی و بهره‌جویی به صورت مستقیم و غیر مستقیم می‌توان آینده گردشگری زیارتی را در منطقه ترسیم کرد. یکی دیگر از مشکلات مهم در زمینه اشتغال در صنعت گردشگری فصلی بودن فرصت‌های شغلی به خصوص در ایام پیک گردشگری (عید نوروز، تابستان) و ایام خاصی مانند اعیاد مذهبی و ایام سوگواری محرم و صفر می‌باشد، این پدیده بیشتر در اماکن اقامتی و پذیرایی مشهود است که در ایام دیگر سال شاغلین در رسته‌های مختلف شغلی دچار بیکاری و حتی اخراج از طرف کارفرمایان خویش می‌شوند که البته ایجاد جاذبه‌های گردشگری به صورت فرهنگی (نمایشگاه‌های گردشگری، صنایع دستی، جشنواره‌های ورزشی، هنری، ...) می‌تواند در ایام پاییز و زمستان گردشگران بیشتری را به مشهد جذب کرده و از بیکاری شاغلین در حرف مختلف این صنعت جلوگیری کند. زمینه‌های اشتغال مستقیم در فعالیت‌های گردشگری علاوه بر مراکز اقامتی و پذیرایی، مشاغل در تأسیسات میان‌راهی، آژانس‌های گردشگری، شرکت‌های هواپیمایی، شرکت‌های کرایه خودرو، کشتیرانی و ... می‌باشند که مطابق محاسبات انجام شده از سوی برنامه‌ریزان مشاغل گردشگری در مراکز اقامتی نظیر هتل‌ها، هر تخت ۵/۰ نفر، هر آژانس ۱۰ نفر و هر واحد میان‌راهی ۱۰ نفر را به صورت مستقیم به کار گرفته و شرایط اشتغال و ارائه خدمات گردشگری را برای شاغلین فراهم می‌سازد. (سازمان میراث فرهنگی و گردشگری تهران، ۱۳۸۱، ص ۲).

به‌عنوان مثال از انواع اشتغال مستقیم می‌توان به صنعت هتل داری و یا مراکز پذیرایی اشاره کرد که نه تنها سهم زیادی از درآمد دنیا را نصیب صنعت گردشگری می‌کند بلکه در ایجاد فرصت‌های شغلی نیز سهم بسزایی دارد، در یک برآورد آماری به ازای هر هتل ۵ ستاره ۲۵ نفر، هتل آپارتمان ۱۰ نفر و مهمانپذیر ۵ نفر جذب این صنعت می‌شوند و به‌طور متوسط در هر هتل ۱۵ نفر می‌توانند مسئولیت خدمات رسانی برای گردشگران را بپذیرا باشند و یا به‌ازای هر رستوران بین راهی ۶ نفر می‌توانند جذب کار شوند. (سازمان میراث

جدول ۵- کارگاه‌ها برحسب فعالیت و تعداد کارکن (فعالیت آژانس‌های مسافرتی و گردانندگان تور) در استان خراسان، نقاط شهری ۱۳۸۱

شرح فعالیت	جمع	نفر ۱	نفر ۲	نفر ۳	نفر ۴	نفر ۵	۹-۶ نفر	۱۹-۱۰ نفر	۲۹-۲۰ نفر	۴۹-۳۰ نفر	۹۹-۵۰ نفر	۴۹۹-۱۰۰ نفر
فعالیت‌های آژانس مسافرتی و گردانندگان تور	۲۹۶	۵۹	۶۹	۳۷	۳۵	۲۵	۳۹	۲۲	۵	۱	۱	۳
درصد	۱۰۰	۱۹/۹۳	۲۳/۳۱	۱۲/۵	۱۱/۸۲	۸/۴۴	۱۳/۱۷	۷/۴۳	۱/۶۸	۰/۳۳	۰/۳۳	۱/۰۱

منبع: (سرشماری عمومی کارگاهی خراسان، ۱۳۸۱، صفحات ۱۸۲، ۱۶۴، ۱۴۶، ۱۲۸)

جدول ۶- (شاغلان ۱۰ ساله و بیشتر برحسب گروه عمده فعالیت (حمل و نقل، انبارداری و ارتباطات)

گروه عمده شغلی	شهرستان مشهد
حمل و نقل، انبارداری و ارتباطات	۳۹۹۶۷

منبع: (سالنامه آماری خراسان، ۱۳۸۱، فصل ۳)

فرهنگی و گردشگری تهران، ۱۳۷۶، ص ۶) به طور کلی هر شغل مستقیم می‌تواند به ایجاد ۲/۵ شغل غیر مستقیم منجر شود (منبع قبلی، ص ۷)

علاوه بر این فعالیت‌های مربوط به صنایع دستی مختلف، مشاورین خدمات فنی مهندسی برای انجام امور فنی و ساختمانی در مراکز اقامتی، سازندگان دکور و مبلمان، وسایل آشپزخانه، اتاق‌ها و سرویس‌های پذیرایی هتل‌ها و رستوران‌ها، سازندگان تاسیسات حرارتی، رانندگان تاکسی سرویس‌ها، مسئولین مربوط به امور تبلیغاتی کارت‌ها و بروشورهای هتل‌ها و واسطه‌های حمل و نقل مسافر و صدها مورد دیگر می‌توانند در رسته گروه‌های شغلی گردشگری به طور غیر مستقیم قرار گیرند.

مشاغلی که به صورت غیرمستقیم به ایجاد فرصت‌های شغلی منجر می‌شوند نظیر بخش حمل و نقل (زمینی، هوایی و دریایی) در رسته‌های شغلی خلبان، خدمه پروازها، مکانیک هواپیما، راننده خودروی جمعی، تاکسی سرویس، سازندگان صنایع دستی، مشاورین خدمات فنی مهندسی و ساختمانی در مراکز اقامتی و... می‌باشند که در کنار مشاغل گروه اول در راستای ارائه خدمات گردشگری در شهرهای توریستی به جذب نیروهای متخصص در رسته‌های مختلف شغلی کمک کرده و پایانی بر معضل بیکاری است. در یک جمع‌بندی کلی باید گفت رسته‌های شغلی هتل، رستوران و دفاتر خدمات مسافرتی در ارائه مستقیم خدمات گردشگری در شهرها در اولویت بوده و مطابق آخرین اطلاعات آمار از فروردین تا دی ماه ۱۳۸۳، در بیش از ۹۶ دفتر خدمات مسافرتی در مشهد ۱۴۸۰ نفر مشغول به کار می‌باشند. (سازمان میراث فرهنگی و گردشگری خراسان رضوی، ۱۳۸۴، واحد آمار و اطلاعات) و رسته‌های شغلی حمل و نقل، انبارداری و ارتباطات در مشهد مقدس (مطابق جدول ۶) تعداد ۳۹۹۶۷ نفر را در این گروه شغلی به کار فراخوانده‌اند، ذکر این نکته در این جا ضروری است که هر چه تعداد گردشگران ورودی به شهر مشهد افزایش یابد، شرایط جذب و به‌کارگیری نیروهای فعال در جهت ارائه خدمات گردشگری بیشتر فراهم خواهد شد. بدون تردید نوسانات مربوط به ورود گردشگران به این شهر که یکی از مشکلات عمده در راه به‌کارگیری نیروی فعال در مشهد می‌باشد و با توجه به توانمندی‌های مثبت

در جذب گردشگران زیارتی و غیر زیارتی با نگاهی به آمار زوار و گردشگران مشهد مقدس میزان ناراضایتی آنان در برخی از موارد مانند گران بودن نرخ شب اقامت در برخی هتل‌ها و واحدهای اقامتی، ضعف در کیفیت پذیرایی رستوران‌ها و یکنواخت بودن وعده‌های غذایی، عدم تسلط کارکنان هتل‌ها به زبان‌های بین‌المللی، عدم کارایی کارت‌های اعتباری گردشگران خارجی در پرداخت بهای سفر و فقدان برنامه‌ریزی صحیح از نظر گذران اوقات فراغت گردشگران از طرف مسئولین کاروان‌ها، عدم امنیت وسائل شخصی آنان در مراکز اقامتی، استاندارد نبودن موازین بهداشتی در اغلب موارد (داخل اتاق‌ها و سرویس‌های بهداشتی و ...) تاثیر بسزایی در بازگشت دوباره آنان به این شهر دارد و بنابراین هر چه تعداد این گردشگران کاهش یابد تحقق ایجاد اشتغال در غالب خدمات گردشگری نیز به تعویق خواهد افتاد. ظرفیت پذیرش زائرین در ایام خاص زیارتی و یا تعطیلات نوروز و تابستان با توجه به حجم گردشگران ورودی بسیار ناچیز بوده و سرگردانی آنان را در کوچه و خیابان سبب می‌سازد لذا برای ایجاد تسهیلات بیشتر باید علاوه بر افزایش ظرفیت پذیرش مراکز اقامتی و پذیرایی به استخدام پرسنل فصلی نیز همت گماشت و در فصول و ایام غیر زیارتی و به خصوص زمستان و پاییز با انجام برنامه‌ریزی‌های خاصی نظیر برگزاری نمایشگاه‌ها و کارناوال‌های فرهنگی، موزه‌ها و صنایع دستی، فستیوال‌های علمی، ورزشی، ادبی و هنری به ورود بیشتر گردشگران به شهر مشهد کمک کرد، زیرا رونق سایر خدمات مرتبط با صنعت جهانگردی نظیر تاکسی سرویس‌ها، آژانس‌های توریستی و حتی فروشندگان کالاهای سوغات که در ایام پیک گردشگری در تمام اوقات شبانه روز مشغول فعالیت می‌باشند به ورود گردشگران و زائران شهر مقدس مشهد بستگی دارد. به‌علاوه کهولت سن و عدم تحصیلات آکادمیک کارمندان هتل‌های ایران و به‌ویژه شهر مشهد یکی از بزرگترین مشکلات مراکز اقامتی است، میانگین سن شاغلان این هتل‌ها در حدود ۳۰ سال است درحالی‌که در هنرستان‌های هتل‌داری این میانگین بین ۱۸ تا ۲۶ سال است. (میراث خبر، ۸۳/۱۲/۱۹، تهران) بنابراین در صورت هماهنگی رشته‌های هتل‌داری و جهانگردی در دانشگاه‌ها و نحوه پذیرش پرسنل خدمات گردشگری در مراکز اقامتی و پذیرایی و جذب دانشجویان و فارغ التحصیلان جوان، متخصص و تحصیل کرده در این رشته مشکلات مربوط به آموزش و سن در خدمات به آن حل خواهد شد.

۶-۲- تحلیل داده‌های تحقیق

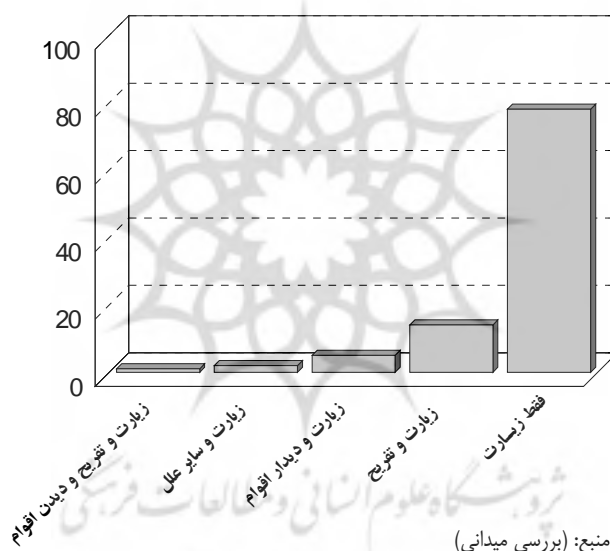
با توجه به بررسی میدانی و نمونه‌گیری در مراکز اقامتی، پایانه‌ها، حرم مطهر، راه آهن، فرودگاه، حاشیه خیابان‌ها و اماکن تفریحی توسط محقق و مطابق جدول ۷ علت مسافرت اغلب گردشگران داخلی به صورت ۷۸٪ فقط زیارت، ۱۴٪ زیارت و تفریح و بقیه زیارت و دیدار اقوام بوده است. بنابراین با توجه به اهداف گردشگران از سفر به مشهد مقدس می‌توان دریافت که هدف اصلی آنان زیارت حرم مطهر حضرت رضا (ع) می‌باشد و از آنجایی که این بررسی در فصل تابستان انجام شده اهمیت توجه بیشتر در این ایام را از نظر افزایش تسهیلات جهت زائران را نشان می‌دهد. همچنین با توجه به جدول ۸ و نمودار ۲ که مربوط به جهانگردان ورودی به مشهد است در هتل‌ها نیز زیارت و تفریح ۴۲/۹ درصد از اهداف جهانگردان را از سفر به مشهد مقدس تشکیل می‌دهد و اهدافی مانند تفریح، موزه و آثار باستانی در رتبه‌های بعدی قرار دارد. این جهانگردان که بیشتر از کشورهای حوزه خلیج فارس، پاکستان و تعدادی نیز از کشورهای آسیای میانه به مشهد می‌آیند بیشترین هدفشان زیارت و تفریح است. آن‌ها در کشور مبدأ محل اقامت خود را در هتل‌ها و گاه در هتل آپارتمان‌های مشهد از قبل رزرو می‌کنند و اگر به صورت خانوادگی و به تعداد زیاد آمده باشند هتل

جدول ۷- توزیع گردشگران داخلی در شهر مشهد بر حسب هدف از مسافرات

هدف از مسافرت	تعداد	درصد
فقط زیارت	۳۸۰	۷۸
زیارت و تفریح	۶۶	۱۴
زیارت و دیدار اقوام	۲۴	۵
زیارت و سایر علل	۹	۲
زیارت، تفریح و دیدار اقوام	۶	۱
جمع	۴۸۵	۱۰۰

منبع: (بررسی میدانی)

نمودار ۱- توزیع گردشگران داخلی در شهر مشهد بر حسب هدف از مسافرت (درصد)

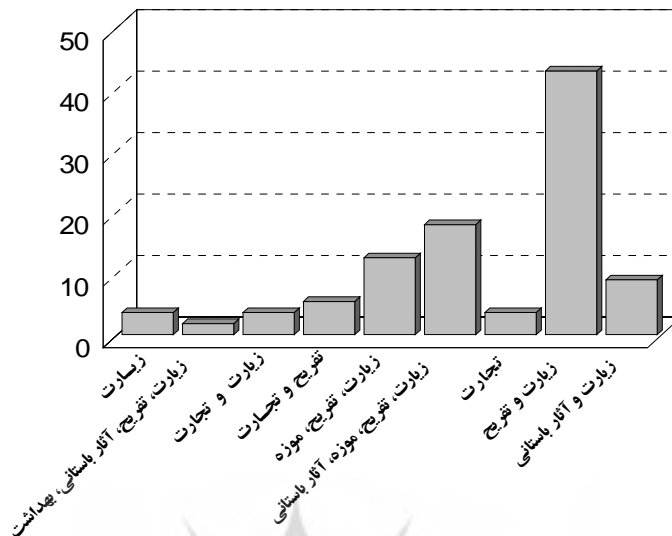
منبع: (بررسی میدانی)

جدول ۸- اهداف سفر جهانگردی ورودی به مشهد (هتل‌ها)

اهداف سفر	فراوانی	درصد	درصد تجمعی
زیارت	۲	۳/۶	۳/۶
زیارت، تفریح، آثار باستانی، بهداشت	۱	۱/۸	۵/۴
زیارت و تجارت	۲	۳/۶	۸/۹
تفریح و تجارت	۳	۵/۴	۱۴/۳
زیارت، تفریح، موزه	۷	۱۲/۵	۲۶/۸
زیارت، تفریح، آثار باستانی و موزه	۱۰	۱۷/۹	۴۴/۶
تجارت	۲	۳/۶	۴۸/۲
زیارت و تفریح	۲۴	۴۲/۹	۹۱/۱
زیارت و آثار باستانی	۵	۸/۹	۱۰۰
جمع	۵۶	۱۰۰	---

منبع: (بررسی میدانی)

نمودار ۲- اهداف مسافرت جهانگردان ورودی به مشهد (هتل‌ها)

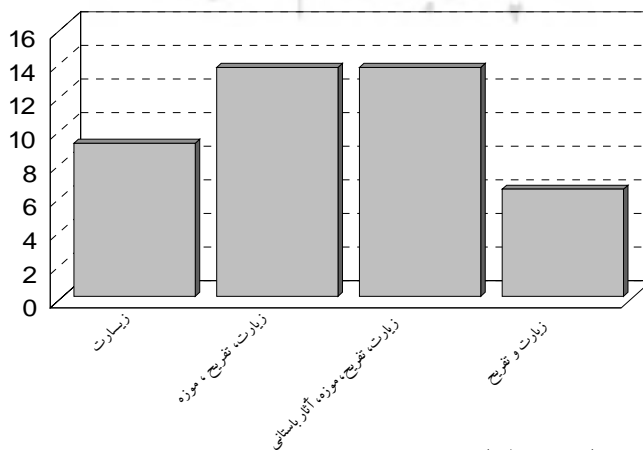
منبع: (بررسی میدانی)

جدول ۹- اهداف سفر جهانگردان در مشهد مقدس (هتل آپارتمان)

اهداف سفر	فراوانی	درصد	درصد تجمعی
زیارت	۲	۹/۱	۹/۱
زیارت، تفریح، موزه	۳	۱۳/۶	۲۲/۷
زیارت، تفریح، موزه و آثار باستانی	۳	۱۳/۶	۳۶/۴
زیارت و تفریح	۱۴	۶۳/۶	۱۰۰
جمع	۲۲	۱۰۰	---

منبع: (بررسی میدانی)

نمودار ۳- اهداف سفر جهانگردان ورودی به مشهد (هتل آپارتمان‌ها)

منبع: (بررسی میدانی)

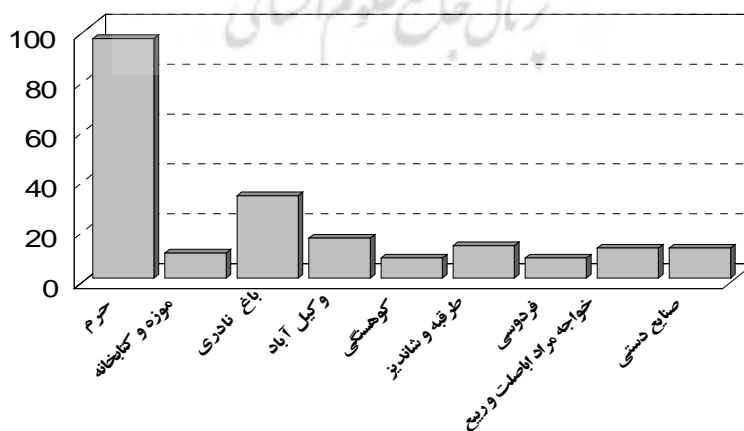
آپارتمان را برای اقامت ترجیح می‌دهند، جدول‌های ۹ و ۳ مؤید این مطلب است. مطابق آمارها در این جدول معادل ۶۳/۶ درصد از جهانگردان به قصد زیارت و تفریح به مشهد مقدس مشرف شده‌اند. در ایام تابستان و تعطیلات نوروز هتل آپارتمان‌ها بسیار شلوغ و گاه جایی برای اقامت زائرین ندارند و این مسئله نیاز به بازنگری مسئولین داشته و باید به افزایش ظرفیت پذیرش زائرین توجه بیشتری شود. بیشتر زائرین در این نوع اقامتگاه‌ها از کشورهای عربستان، بحرین، قطر، امارات متحده عربی می‌باشند که به دلیل جمعیت زیاد همراه به این اماکن می‌آیند. تعداد گردشگران ایرانی در این نوع اقامتگاه‌ها بسیار ناچیز است و شاید یکی از دلایل آن گرانی بهای شب اقامت در این مراکز می‌باشد. جدول ۱۰ و نمودار ۴ مکان‌های مورد بازدید گردشگران داخلی را در شهر مشهد نشان می‌دهد که ۹۶ درصد از آن‌ها حرم مطهر حضرت رضا (ع) و بقیه مکان‌های تاریخی و تفریحی دیگری را نیز غیر از زیارت عنوان کرده اند، لذا بر طبق داده‌های تحقیق بعد از زیارت اهداف تاریخی و تفریحی مکان‌های مورد بازدید گردشگران را به ترتیب نشان می‌دهد.

جدول ۱۰- توزیع گردشگران داخلی در شهر مشهد بر حسب مکان مورد بازدید

مکان‌های مورد بازدید	عنوان	حرم		موزه و کتابخانه		باغ نادری		وکیل آباد		کوه سنگی		طرفه و شاندریز		فردوسی		خواجه مراد و اباصلت و خواجه ربیع		پارک ملت		
		تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	
آشاره کرده	۴۶۸	۹۶	۴۷	۱۰	۴۷	۳۳	۱۶	۳۸	۸	۶۵	۱۳	۳۷	۸	۵۷	۱۲	۵۷	۱۲	۵۷	۱۲	
آشاره نکرده	۱۷	۴	۴۲۸	۹۰	۳۲۶	۶۷	۴۰۹	۸۴	۴۴۷	۹۲	۸۷	۴۴۸	۹۲	۴۲۸	۸۸	۴۲۸	۸۸	۴۲۸	۸۸	
جمع	۴۸۵	۱۰۰	۴۸۵	۱۰۰	۴۸۵	۱۰۰	۴۸۵	۱۰۰	۴۸۵	۱۰۰	۴۸۵	۱۰۰	۴۸۵	۱۰۰	۴۸۵	۱۰۰	۴۸۵	۱۰۰	۴۸۵	۱۰۰

منبع: (بررسی میدانی)

نمودار ۴- توزیع گردشگران در شهر مشهد بر حسب مکان‌های مورد بازدید (درصد)

منبع: (بررسی میدانی)

جدول ۱۱- تعداد گردشگران داخلی به کل استان خراسان برحسب ماه‌های سال ۱۳۸۲

آمار مسافران ورودی به استان در سال ۱۳۸۲				
ماه	فرودگاه	راه‌آهن	پایانه‌ها	جمع
فروردین	۸۲۳۵۰	۱۹۹۰۷۵	۸۳۷۵۸۱	۱۱۱۹۰۰۶
اردیبهشت	۸۱۳۳۳	۱۷۷۸۷۳	۷۵۰۳۲۷	۱۰۰۹۵۳۳
خرداد	۹۲۹۹۲	۱۹۱۱۸۸	۷۵۳۰۰۳	۱۰۴۳۱۸۳
تیر	۱۱۷۹۵۱	۲۳۱۰۴۹	۷۸۸۳۶۵	۱۱۳۷۳۶۵
مرداد	۱۴۲۴۹۳	۲۲۶۸۹۹	۸۶۱۰۵۰	۱۲۳۰۴۴۲
شهریور	۱۴۷۸۸۴	۲۴۴۳۹۷	۱۰۳۴۵۶۸	۱۴۲۶۸۴۹
جمع شش‌ماهه	۶۶۵۰۰۳	۱۲۷۶۴۸۱	۵۰۲۴۸۹۴	۶۹۶۶۳۷۸
مهر	۱۱۳۶۸۱	۱۸۶۳۹۱	۸۰۵۹۲۹	۱۱۰۶۰۰۱
آبان	۶۸۵۹۴	۸۸۳۶۶	۴۸۱۱۶۵	۶۳۸۱۲۵
آذر	۸۱۲۵۴	۱۴۳۷۳۸	۶۰۸۷۵۴	۸۳۳۷۴۶
دی	۸۲۲۳۰	۱۴۲۴۲۱	۷۱۲۸۵۲	۹۳۷۵۰۳
بهمن	۹۲۰۰۳	۱۵۲۳۸۰	۸۰۹۸۴۹	۱۰۵۴۲۳۲
اسفند	۹۰۰۸۴	۱۵۵۵۵۴	۹۰۵۴۵۳	۱۱۵۱۰۹۱
جمع کل	۱۱۹۲۸۴۹	۲۱۴۵۳۳۱	۹۳۴۸۸۹۶	۱۲۶۸۷۰۷۶

منبع: سازمان میراث فرهنگی و گردشگری خراسان، ۱۳۸۲، واحد آمار

جدول ۱۲- آمار مسافران پروازهای داخلی و خارجی در ۱۲ ماهه سال ۱۳۸۳ فرودگاه بین‌المللی شهید

هاشمی‌نژاد مشهد

ردیف	ماه	پروازهای داخلی	پروازهای خارجی	سایر پروازها	مجموع پروازها	مسافر داخلی	مسافر خارجی	مجموع مسافر
۱	فروردین	۱۱۵۹	۱۰۹	۳۱۸	۱۵۸۶	۱۶۳۹۳	۱۰۳۰۰	۱۷۴۲۹۳
۲	اردیبهشت	۱۸۶۶	۱۲۹	۶۴۲	۱۹۳۷	۱۵۱۵۵۶	۱۳۲۴۵	۱۶۴۸۰۱
۳	خرداد	۱۵۰۳	۱۷۴	۱۳۴۷	۳۰۲۴	۱۷۰۸۳۹	۳۰۳۵۸	۲۰۱۱۹۷
۴	تیر	۱۵۲۱	۳۶۵	۸۹۸	۳۷۸۴	۱۱۸۰۱۰	۵۱۶۶۹	۱۶۹۶۷۹
۵	مرداد	۱۶۷۵	۳۷۳	۲۹۹۴	۵۰۲۴	۲۹۸۱۲۱	۶۶۷۵۶	۳۶۴۸۷۷
۶	شهریور	۱۸۰۰	۳۷۶	۲۸۲۰	۴۹۹۶	۲۸۰۲۳۳	۶۸۲۹۸	۳۴۸۵۳۱
۷	مهر	۱۲۷۳	۱۶۷	۱۲۷۸	۲۷۱۸	۱۸۴۵۱۶	۲۹۰۱۶	۲۱۱۵۳۲
۸	آبان	۹۹۹	۱۰۳	۱۱۷۲	۲۲۷۴	۱۱۶۳۸۵	۱۰۲۹۴	۱۲۶۶۷۹
۹	آذر	۱۱۷۱	۱۰۵	۱۴۴۰	۲۷۱۶	۱۷۵۶۵۰	۱۰۵۱۲	۱۸۶۱۶۲
۱۰	دی	۲۲۰۱	۱۸۸	۱۴۴۶	۲۸۶۵	۱۴۴۰۱۱	۲۲۸۵۸	۱۶۶۸۷۲
۱۱	بهمن	۱۱۸۳	۱۷۶	۲۰۷۷	۳۴۳۶	۱۴۴۳۲۰	۲۴۲۴۱	۱۶۸۵۶۱
۱۲	اسفند	۱۳۲۰	۱۱۶	۱۶۵۵	۳۰۹۱	۱۴۵۰۵۷	۱۳۹۲۰	۱۵۸۹۷۷
	جمع کل ۱۲ ماهه	۱۵۹۷۱	۲۳۸۱	۱۸۱۱۷	۳۶۴۶۹	۱۹۴۶۳۷۹	۳۲۷۲۲۶	۲۲۷۲۵۹۹

مطابق داده‌های جداول ۱۱ و ۱۲ که به تفکیک ماه میزان گردشگران و زوار مشهد را به وسیله پایانه‌ها، قطار و هواپیما نشان می‌دهد، نکته قابل توجه این است که بیشترین سهم مسافر مربوط به ماه شهریور می‌باشد و به طور کلی در ماه‌های تابستان بیشترین سهم و زمستان کمترین سهم ورود مسافر را به خود اختصاص داده است. لذا کاهش رونق گردشگری زیارتی در ایام زمستان موجب رکود فعالیت‌های حمل و نقل گردشگران به این شهر شده و در مقابل به دلیل ازدیاد قابل توجه زائرین در فصل تابستان و ایام زیارتی و متبرکه نارسایی خدمات حمل و نقل را در انتقال زائرین نشان می‌دهد که این جریان نه تنها روی شرایط اشتغال پرسنل حمل و نقل بلکه روی اقتصاد گردشگری شهر مشهد نیز تاثیر منفی دارد.

۷- جمع بندی و نتیجه گیری

صنعت گردشگری نه تنها به عنوان یکی از پردرآمدترین صنایع جهانی است، بلکه در غالب گردشگری زیارتی و مذهبی که یکی از انواع این صنعت می‌باشد از جمله اشتغال‌زا ترین فعالیت در شهرهای زیارتی مثل مشهد مقدس است، زیرا این صنعت قادر است در کوتاهترین زمان ممکن نیروهای کاری ساده را با آموزش‌های ضربتی کوتاه مدت و میان مدت وارد بازار کار نموده و مشاغل متفاوتی را ایجاد کند.

- یکی از عوامل مهم پایین بودن اشتغال‌زایی این صنعت در ایران و به ویژه در مشهد مقدس ناچیز بودن درآمد حاصل از جهانگردی است، زیرا بستگی زیادی به ارز آوری گردشگران خارجی به کشور دارد و تا زمانی که گردشگران پولی بابت گردشگری در کشور نپردازند و سرانه هزینه گردشگری همچنان پایین تر از سطح استانداردهای ارائه شده از سوی سازمان جهانی گردشگری می‌باشد، اشتغال‌زایی در این حوزه متوقف باقی خواهد ماند و این امر دقیقاً به افزایش تعداد گردشگران بستگی زیادی دارد.

- تبلیغات به عنوان عاملی مؤثر برای جذب توریست محسوب شده و در تمام نقاط دنیا که جاذب گردشگر می‌باشند به عنوان ابزاری برای ورود بیشتر گردشگران استفاده می‌شود، لذا فعالیت‌های مربوط به این امر در شهر مقدس مشهد بسیار ضعیف بوده و حتی در سایت اینترنتی گردشگری خراسان، این استان و به خصوص شهر مشهد به صورت سطحی به گردشگران معرفی شده و به بسیاری از جاذبه‌ها و ویژگی‌های آن اشاره ای نشده است. نقشه‌ها، بروشورها و پیام‌های تبلیغاتی و کاتولوگ‌های مربوط به معرفی شهر مقدس مشهد به صورت اندک و با کیفیتی بسیار پایین در برخی از هتل‌های معتبر این شهر به چشم می‌خورد و طبیعتاً عدم شناخت کامل در اثر اطلاع رسانی ناکافی از شهر مقدس مشهد موجب کم شدن انگیزه سفر و یا بازگشت دوباره به این شهر را سبب خواهد شد.

- به طور کلی نقش زنان در ارائه خدمات گردشگری به خصوص در شکل اشتغال مستقیم نظیر کار در اقامتگاه‌ها، موسسات پذیرایی و دفاتر خدمات مسافرتی ضعیف به نظر می‌رسد، به طوری که حدود ۱۵ تا ۲۰ درصد کارکنان واحدهای اقامتی را تشکیل می‌دهد و در رسته‌های شغلی نظیر مدیر هتل، پرسنل اتاق خانه‌داری و پذیرش حدود ۱۰ درصد از مدیریت و ۱۵ تا ۲۰ درصد از کارمندان اقامتگاه‌ها را شامل می‌شوند، مطابق تحقیقات انجام شده علت این امر عدم آشنایی بانوان به خدمات گردشگری و محدودیت‌های آنان از نظر باورهای فرهنگی در رسته‌های شغلی هتل داری و تاسیسات پذیرایی است.

- با توجه به نقش رستوران‌های بین راهی در اشتغال که به ازای هر رستوران بین راهی ۶ نفر قادر به همکاری می‌باشند و خود یکی از راه‌های توسعه اشتغال مستقیم می‌باشد، مثل‌ها و رستوران‌های بین راهی در جاده‌های منتهی به مشهد مقدس در حد استاندارد از نظر کمی و کیفی نبوده و مطابق آخرین اطلاعات

به دست آمده ۴۶۰ نفر در این مراکز میان راهی مشغول به کار می باشند. (سازمان میراث فرهنگی و گردشگری خراسان رضوی، واحد آمار، ۱۳۸۳)

- امکانات اقامتی و پذیرایی با توجه به ورود بیش از ۱۲ میلیون گردشگر به شهر مقدس مشهد به خصوص در ایام اوج گردشگری زیارتی (اعیاد و ایام سوگواری) و نیز تعطیلات نوروز و تابستان کافی نبوده و سرمایه گذاری در زمینه افزایش تعداد اقامتگاه‌ها، حسینیه‌ها، تکایا و ... قابل قبول نمی باشد.

- به دلیل فقدان برنامه ریزی گردشگری زیارتی در فصول مختلف سال نوسانات اشتغال در ایام مختلف سال مشکلات متفاوتی نظیر بیکاری و عدم اشتغال افراد در فصول سرد سال را به وجود آورده و عدم به کارگیری پرسنل فصلی حجم زیاد کار در ایام رونق ورود زائرین را برای ارائه کنندگان خدمات گردشگری باعث می شود و لذا کیفیت اجرای هرگونه خدمات فوق در موسم گردشگری و ایام دیگر سال پایین آمده و زائرین و گردشگران را برای مراجعه مجدد به این شهر دچار تردید می سازد.

- عدم هماهنگی میان بخش‌های تئوری و عملی آموزش‌های صنعت جهانگردی عقب ماندن این صنعت از استانداردهای جهانی را موجب شده و شکاف موجود بین جوامع دانشگاهی و ضعف‌های اجرایی نشانگر ضعف آموزش در بخش‌های خدماتی و اجرایی است، در حال حاضر درصد پایینی از فعالان و شاغلان مختلف در شهر مشهد از آموزش‌های لازم برخوردار می باشد، این در حالی است که تعداد فارغ التحصیلان رشته‌های مختلف دانشگاهی مرتبط که امکان حضور در بازارهای کار این رشته را پیدا می کنند بسیار اندک است و آموزش‌ها نیز منطبق بر واقعیت‌های بازار کار نیست و منابع آموزشی با این شرایط هماهنگی ندارد.

- ناکافی بودن ظرفیت ناوگان ریلی و هوایی در جابه جایی زائرین و نیز استاندارد نبودن جاده‌ها و بزرگراه‌های منتهی به شهر مقدس مشهد، نبودن امکانات میان راهی از نظر کانکس‌های تعمیر اتومبیل، عدم حضور فعال نیروی پلیس راه و نیز مشکلات مربوط به تهیه بلیط رفت و برگشت زائرین و گردشگران داخلی و خارجی نیز از مسائل مهم و قابل بررسی در برنامه ریزی گردشگری این کلانشهر مذهبی است.

در یک نگاه کلی دشواری‌های زیربنایی، تنگناها و مشکلات اعتباری و سرمایه گذاری، مشکلات مدیریتی، آموزشی و تبلیغاتی و نارسایی‌هایی در زمینه سیاست‌های، اهداف، مسائل و مشکلات قانونی و حقوقی مهم‌ترین نتایج بررسی‌ها در تحقیق فوق می باشند.

۸- پیشنهادات

محورهای اصلی در این قسمت مربوط به حل مشکل بیکاری، ایجاد فرصت‌های شغلی و نیز برنامه ریزی مدون برای گردشگری زیارتی جهت شکوفایی اقتصاد شهر مقدس مشهد می باشد.

ایجاد اشتغال و غنی سازی اوقات فراغت جوانان و ایجاد بستر شغلی مناسب از طریق اعطای مالکیت و نیز تشویق آنان به تشکیل تعاونی‌ها و یا شرکت‌های سهامی برای ارائه خدمات و تصدی مالکیت در ابعاد گوناگون صنعت گردشگری زیارتی نظیر آژانس‌های مسافرتی، تسهیلات اقامتی، راهنمایی گردشگران، بازاریابی، آموزش و تحقیقات.

بهره‌گیری از نظریات علمی و مشورتی صاحب نظران و اندیشمندان دانشگاهی و جوانان دانش آموخته و پژوهشگر در زمینه گسترش فرهنگ گردشگری مذهبی و انجام تمهیداتی به منظور استفاده بیشتر از نیروی جوانان برای تمرین خدمات گردشگری با توجه به تخصص و مهارت‌های ویژه آنان در جلب رضایت بیشتر زائرین.

اصلاح باورهای سنتی مدیران در به‌کارگیری بیشتر نیروی بانوان در زمینه خدمات گردشگری در مؤسسات ذربط و احیای مشاغل سنتی منطبق بر فرهنگ بومی مانند صنایع دستی برای استفاده بهینه از نیروی کار زنان در جهت پیشبرد اهداف گردشگری.

بازنگری در سیاست‌های مالیاتی در جهت تشکیل سرمایه‌گذاری در بخش‌های مرتبط با گردشگری در شهر مقدس مشهد و ایجاد و گسترش تاسیسات اقامتی و پذیرایی، تقویت ناوگان‌های هوایی، ریلی، و زمینی و تسهیلات زیر بنایی (ترمیم جاده‌ها، توسعه مترو، احداث پارکینگ، فضای سبز) کانکس‌های فصلی برای اقامت زائرین و افزایش واحدهای اقامتی ارزان قیمت برای زائرین داخلی، توسعه تاسیسات میان راهی و بسط شبکه زیارتی و سیاحتی در قالب الگوهای ناحیه‌ای و منطقه‌ای.

آموزش حرفه‌ای به منظور تامین نیروی انسانی صنعت گردشگری زیارتی در ارائه انواع خدمات و مدیریت در سطح متوسطه و عالی و بازآموزی ضمن خدمت شاغلان این صنعت. ایجاد سایت‌های کاریابی نظیر بسیاری از کشورهای دنیا (عربستان، اردن، سوریه، لبنان و ...) به منظور جذب نوآوری و خلاقیت برای توسعه توریسم زیارتی و طراحی مدل‌هایی برای اشتغال در ارائه خدمات به گردشگران زیارتی.

تاسیس سایت‌های تبلیغاتی بعنوان محوری برای توسعه گردشگری زیارتی و با استفاده از متخصصین تبلیغات، بازاریابی و اطلاع رسانی و زمینه‌های اساسی تبلیغات بر ارائه تصویر روشن از طبیعت، تاریخ، فرهنگ، مذهب، هنر اصیل منطقه و شهر مقدس مشهد استوار گردد.

توسعه مشاغل مستقیم که بیشتر در مراکز اقامتی رستوران‌ها و آژانس‌های مسافرتی صورت می‌گیرد و مشاغل متنوع و متعددی نظیر پلیس توریسم، اتاق پزشک، موسسات بیمه، بانک‌های هوشمند، ارائه‌کنندگان خدمات اینترنتی، فروشندگان انواع جراید، صنایع دستی، فرصت‌های شغلی در رسته‌های ورزشی - تفریحی، فروشندگان و عرضه‌کنندگان بروشور و کاتالوگ، پرسنل خدمات بهداشتی به خصوص در مراکز اقامتی بوجود آورده و خود منجر به ایجاد مشاغل غیر مستقیم نظیر خدمات حمل و نقل، انبارداری، تاکسی سرویس‌ها و ده‌ها شغل دیگر می‌شود.

تعیین استراتژی هدفمند برای ورود گردشگران به خصوص جهانگردان خارجی به شهر مذهبی مشهد و تغییر نگاه برنامه‌ریزان و قانون‌گذاران به مقوله گردشگری مذهبی به عنوان یک صنعت پردرآمد و اشتغال‌زا، ایجاد تسهیلات در امور ویزا و گمرکی برای زائران خارجی، بهره‌برداری تبلیغاتی از نمایشگاه‌ها، سمینارها، جشنواره‌های علمی - فرهنگی و هنری و تجاری در منطقه جهت برنامه‌ریزی صحیح و مدون برای اوقات اوج گردشگری و ایام زمستان به منظور جلب گردشگران بیشتر به این شهر جهت تحقق رونق گردشگری مذهبی در کنار جاذبه‌های طبیعی، فرهنگی و تاریخی و نیز جلوگیری از بیکاری فصلی شاغلین، خدمات گردشگری در واحدهای اقامتی و پذیرایی در فصول سرد سال.

منابع و مأخذ:

- ۱- پاپلی یزدی، محمدحسین و فاطمه و توفی، ۱۳۸۳، خراسان، ژئوپولیتیک و توسعه، انتشارات پاپلی، مشهد.
- ۲- سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان خراسان رضوی، ۱۳۸۱، سالنامه آماری خراسان، معاونت انفورماتیک.
- ۳- سازمان میراث فرهنگی و گردشگری تهران، ۱۳۸۱، توسعه همه جانبه و پایدار استان‌ها در قالب استراتژی منطقه‌ای برای نیل به اهداف ملی توسعه گردشگری کشور، معاونت تحقیقات، آموزش و برنامه‌ریزی، تهران.
- ۴- سازمان میراث فرهنگی و گردشگری خراسان رضوی، ۱۳۸۴، واحد اطلاعات و آمار.
- ۵- سازمان میراث فرهنگی و گردشگری خراسان رضوی، ۱۳۸۲، واحد اطلاعات و آمار.

۶- سازمان میراث فرهنگی و گردشگری تهران، ۱۳۸۳، گروه‌های مطالعات اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی، معاونت تحقیقات و برنامه‌ریزی واحد آموزشی، تهران.

۷- سازمان میراث فرهنگی و گردشگری تهران، ۱۳۷۶، اشتغال زایی صنعت گردشگری (جهان و ایران)، معاونت تحقیقات، آموزش و برنامه‌ریزی، تهران.

۸- فرودگاه بین‌المللی شهید هاشمی نژاد، مشهد، ۱۳۸۳، اداره مراقبت پرواز.

۹- منشی زاده، رحمت الله، ۱۳۷۶، جهانگردی، انتشارات مسمی.

۱۰- مرکز آمار ایران، ۱۳۸۱، سرشماری عمومی کارگاهی استان خراسان، نتایج تفصیلی.

۱۱- مرکز آمار ایران، ۱۳۸۱، نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن، شهرستان مشهد.

۱۲- سایت میراث خبر، ۸۳/۱۲/۱۹، اشتغال زایی در حوزه گردشگری تنها با تکامل دانشگاه و صنعت ممکن است، تهران.

(<http://www.chnphotoagency.ir>)

13- Google search, background of tourism industry for occupation, (2003)

14- Hall C.M and Page S.J, (2001) the geography of tourism and recreation environment, place and space, published by Routledge.

